

Tardy Lajos:

Johannes Schöner és követőinek magyar tárgyú térképei a 16. század első negyedében

A bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratárában őrzött 3505. számú kódex 32. lapjának hátoldalán és a 33. lap előoldalán kézírásos, kézzel színezett, 435×202 milliméter méretű világtérképet látunk. Unterkirchner Franz 1957. évi¹ és Menhardt Herman 1961. évi² katalógusa szerint a 16. század elején készítette a szerintük ismeretlen szerző. A térkép felöleli az egész akkor ismert világot; mai szóhasználatnál élve politikai térképnek is minősíthetjük. Címfelirata szerint is a világ országairól kíván tájékoztatást nyújtani, érzékeltetve azok kiterjedését, de alig érintve fizikai képüket — legfeljebb ötletszerűen egy-egy hegyláncolattal, sivataggal vagy folyóval tesz kivételt. A térkép alkotója csaknem mindenütt merev geometriai határvonalakkal adja meg az országok sematikus rajzát. Míg az európai országok térképi ábrázolása nagy vonalakban arányosnak és ennyiben valóságúnak mondható, addig a többi kontinens, valamint az óceánok rajzolata kifejezetten torz és nem haladja meg a kor kartográfiai színvonalát.

A szerző térképén a *korabeli* állapotot igyekszik visszaadni. Nem vizsgálja a korábbi helyzetet, nem foglalkozik egyes tájak, országok *egykori* lakóival. Egyetlen esetben tesz kivételt és ez a kivétel Magyarországra és Grúziára vonatkozik. A térképen az elrajzolt Fekete-tenger és a Káspi-tenger között, „Tartaria Cumania” alatt helyezkedik el Grúzia, amelyről a térkép szerzője a következőket írja: „*Georgia seu Hungaria antiqua*” — tehát „*Grúzia vagyis a régi Magyarország*”.³ E lakonikus megállapításnak többféle magyarázatot is tulajdoníthatunk. Nincsen kizárva, hogy a térképszerző értesülései szerint Grúzia volt a magyarság őshazája. De éppen úgy

lehetséges, hogy csupán arra kívánt utalni: a Kaukázus-vidéken át-vándorolt magyarság itt hazát alapított és azt valamilyen ok miatt elhagyta vagy elhagyni kényszerült.

Egész sor magyar történész — Györffy György, Bendefy László, Thury József és mások — a viszonylag gazdag forrásanyag feldolgozása után leszögezte, hogy a Kaukázuson túlra sodródott szavárd-magyarok a honfoglaló magyarsággal továbbra is élénk kapcsolatot tartottak fenn, akik még 950-ben is küldtek követeket és tájékozottak voltak egymás viszonyai felől. És hogy ez az érintkezés nem szakadt meg rögtön, azt valószínűvé teszi az, hogy a 11. századi gestairó még jólétesültségre vallóan beszél róluk. Bizonyosra vehető az is, hogy a 13. században magyar hittérítők is eljutottak ide.⁴ Rubruk 1253-ban hazatérőben Nahicseván városban találkozott egy dominikánussal, aki Tiflisz felé igyekezett.⁵ A Nahicsevánból Tifliszbe vezető út a szavárd-magyarok egykori lakóterületén vezetett át.⁶ De még a 14. század elején is fennállt bizonyos közvetett kapcsolat az Európába vándorolt és a Grúziában maradt magyarság között. Ugyanis XXII. János pápa, amikor tudomást szerzett arról, hogy az ázsiai magyarok, élükön királyukkal, Jeret Amir-ral idegen hitűektől körülvéve is őrzik kereszténységüket, Tamás szamarikandi püspököt küldi 1329-ben hozzájuk és az alánokhoz levelével.⁷ Tamás püspök feltétlenül tájékoztatta őket az európai magyarokról, hazatérése után pedig alkalma nyílt Európában beszámolni az általa tapasztaltakról. De meríthettek a térképírók annak a Bernardus nevű szerzetesnek az adataiból is, akit XXII. János pápa küldött ki Grúziába és a szomszédos országokba. Az 1320-as évek végén Kelet-Grúzia püspöki méltóságát töltötte be. E működése idején, 1329. szeptember 29-én írta XXII. János ismert levelét Jeretamirhoz, a Kaukázus-környéki magyarság uralkodójához. C. Eubel műveiből s más forrásokból kitűnően Bernardus 1334-ben az avignoni pápai udvarban tartózkodott s a pápához tett jelentésének adatai is nyomot hagyhattak a kaukázusi magyarsággal kapcsolatos elképzeléseken.⁸

Ha el is fogadjuk a magyar és külföldi történészek egymástól alig eltérő álláspontjait, még mindig komoly problémát jelent annak eldöntése, hogy miként került bele a 16. század elején készült térképbe a szóban forgó megállapítás. Vajon egyszerűen átvette a térképíró ezt a néhány szót az európaiak által készített régi Grúzia-térképekről? Vagy valamely más forrásból merítette értesüléseit? Hiszen az 1329. évi pápai bulla és az 1510 után rajzolt térkép között csaknem kétszáz esztendő telt el s a krónikák — habár szólnak a

magyarság szkítiai eredetéről — a kaukázusi magyarokról nem tesz nek említést.

Ahhoz, hogy ebben állást lehessen foglalni

1. át kellett nézni a Grúziával foglalkozó régi — ezt megelőző — Európában készült térképek minél nagyobb számát avégből, hogy meg lehessen állapítani: mióta áll fenn ez a nézet — és
2. fel kellett kutatni a bécsi Nemzeti Könyvtár „Ismeretlen”-ként nyilvántartott térképszerzőjének kilétét.

E feladatok elvégzése a következőket eredményezte:

ad 1. A jelentősebb közép-európai térképtárak, valamint a térképreprintek idevágó anyagának áttanulmányozása során kitűnt, hogy a szóban forgó 16. század eleji térképfelirat-szövegnek („Grúzia vagyis a régi Magyarország”) nincsen előzménye a régi térképeken és bizonyosnak tekinthető, hogy ez a szöveg — mely Robert Thorne angol utazó és térképész 1527-ben készült és 1582-ben publikált térképén később újból napvilágot látott — az ismeretlen térképírótól származik.

ad. 2. A térképtári anyagok, valamint a reprintek átnézésének során viszont sikerült megállapítanom az összes bécsi katalógus-kiadványban „ismeretlen”-ként szereplő térképíró személyének kilétét.

A bécsi Nemzeti Könyvtár 3505. számú kódexében szereplő kéziratos térkép nem más, mint Schöner Johann nürnbergi egyetemi tanár, asztronómus és geográfus (1477—1547) 1515. évi glóbuszának sajátkezű tervezete.⁹

Ezek után természetesen arra kell fényt deríteni, hogy Schöner Johann professzor, a négy és fél évszázad előtti térkép-kézirat szerzője honnan meríthette értesülését.

Schöner német nemzetiségű volt, sem Magyarországon, sem Grúziában nem járt, mi több, hazájából ki sem mozdult és — mint az életrajzából¹⁰ kitűnik — tekintélyes számú publikációja közül egyetlen egy sem foglalkozik ez országok valamelyikével. Ezek szerint tehát csak közvetett úton juthatott tudomására glóbuszának a magyarokat és grúzokat egyaránt érdeklő felirata; vagyis azt egy olyan —hozzája hasonlóan tudós — személytől szerezhetette, aki hosszabb időt töltött e két ország egyikében. Maga az életrajz vezet nyomra.

Nürnbergben élte le rövid élete utolsó előtti szakaszát korának egyik legjelentősebb és legeredetibb német humanistája, a kő-

nigsbergi (ma: Kaliningrád, Szovjetunió) születésű Johannes Regiomontanus (1436—1476) csillagász, bölcész, fizikus és matematikus,¹¹ aki a magyar fővárosban töltött esztendőik után telepedett meg ebben a városban.

Corvin Mátyás magyar király rendkívül nagy súlyt helyezett arra, hogy udvarában összegyűjtse a belföldi humanisták mellett a legkiválóbb külföldi tudósokat is. 1468-ban az uralkodó Magyarországra hívta Regiomontanust, hogy részint vásárolt, részint zsákmányolt görög kéziratgyűjteményét rendezze.

A király budai udvarában Regiomontanus megismerkedik a többi ott élő tudós személyiséggel. Itt közvetlen kapcsolatba kerül Mátyás történéseivel, akik az uralkodó politikai célkitűzéseit, a magyar centralizált monarchiát és a pápaság túlzott befolyása elleni harcát ideológiai alapon szolgálják a magyarság szkítiai származásának hirdetésével. Tudatosan Attilához és a hunokhoz, szkítákhoz fordulnak eszményképért s mindezzel a feltörekvő köznemesi tömegek közvéleményének érzés- és akaratvilágát fejezik ki. Thuróczy János Hunyadi Mátyást nyíltan „második Attilának” nevezi krónikájában. Thuróczy János, Drághi Tamás és mások vitái, beszélgetései során az udvarban állandóan szóban forog a hun—magyar nép nagysága és szkítiai származása.¹² Thuróczy János pedig a magyarok rokonai és szomszédai közé sorolja a grúzokat is, akiket szkítáknak tart. Foglalkozik a Kaukázus-hegységgel, a Rioni-folyót a szkíták fő folyamai közé sorolja, majd leszögezi: senkinek sem lehet kétsége afelől, hogy a magyarság ősanja (értsd: őshazája): Szkítia.¹³

Regiomontanus a magyar királyi udvarban végzett munkája után Nürnbergben folytatja tevékenységét. Fiatalon, negyvenedik életévének betöltése előtt, római utazása során éri utól a halál. *Nagy mennyiségű feldolgozatlan kéziratának rendszerezésére, részben kiadására jóval későbben Johann Schöner professzor kap megbízatást, aki ennek a feladatának lelkiismeretesen eleget is tett.*¹⁴

Perrendszerű bizonyítékunk félévezrednyi távolságból nincs és talán nem is lehet arra nézve, hogy Schöner a magyarság grúziai hazájára vonatkozó megállapításait Regiomontanustól vette át, azonban ennek ellenére feltételezhetjük ezt. A magyar művelődéstörténészek — élükön Kardos Tiborral — egyetértenek abban, hogy a magyarság „szkítiai” leszármazásának tana, mely már korábban is megmutatkozott a magyar krónikákban, Mátyás humanista udvarában jutott teljesen uralomra. Thuróczy, Drághi és a szkíta-elmélet többi hirdetője kortársa volt Regiomontanusnak s vele egyidejűleg éltek a magyar király udvarában. Mindez talán magyarázatot szol-

gátlathat arra, hogy miképpen került Schöner atlaszának Grúziát ábrázoló részére ez a felirat: „Grúzia vagyis a régi Magyarország”.

Schönernek ezt az állítását mások is átvették. 1582-ben láttott napvilágot Richard Hakluyt egyik munkájában¹⁵ Robert Thorne, a világjáró angol kereskedő és geográfus¹⁶ 1527-ben készített térképe. Thorne — akárcsak Schöner — nem fordított túlságos gondot az államhatárok gondos ábrázolására; az akkori Magyarországot csaknem a Nagy Lajos király uralkodása alatti kiterjedésében mutatja be és — jöllehet a mohácsi katasztrófa híre bámulatos gyorsasággal terjedt el egész Európában — nem vesz tudomást arról, hogy az oszmán uralom már jó ideje szilárdan megvetette a lábát az egész Balkán-félszigeten.

A magyarság korábbi hazáját Thorne is a Fekete-tenger és a Káspi-tenger közötti területen helyezi el, nagyjából a mai Grúzia helyén. Ennek megfelelően a szöveg ezúttal is „Georgia seu Hungaria antiqua” — tehát „Grúzia, vagyis a régi Magyarország”. Bár ez a térkép sokban eltér a Schönerétől és csaknem mentes annak fantasztikus elemeitől, mégis valószínű, hogy a nürnbergi kartográfus munkáján alapul s annak feltételezését veszi át.

Thorne térképének másik érdekessége abban rejlik, hogy az John Deetől¹⁷ került Richard Hakluythoz¹⁸ — tehát attól az angol alkímistától és geográfustól, aki kalandos élete során két ízben is hosszú esztendőket töltött Magyarországon és magyarul is tudott.¹⁹ A magyarság transzkaukázusi lakóhelyével kapcsolatos elképzelést azonban nemcsak e kor térképei tükrözik, hanem néhány más forrás is szolgálatat utalásokat erre.

A bécsi udvar és a konstantinápolyi császári követek közötti diplomáciai postát titkos írással bonyolították le, melynek időnként változó kulcsai reánk maradtak. A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv állományában található 1577. évi sifr-kulcs²⁰ jellegzetes fogalomjegyeket alkalmaz a levelezésben gyakrabban előforduló népek, földrajzi megjelölések, tisztségviselők megkülönböztetésére. Így például a Káspi-tenger fedőneve — utalással a gazdag olajelőfordulások ismert kísérőjelenségére — „odor”, vagyis szag, bűdösség. A gyakran lázongó janicsárok mint „dubii” (kétségesek, veszedelmesek) szerepelnek stb., stb. A grúzok fedőneve: *durantes*, magyarul: állhatatosak, szilárdak — vagyis a kancelláriai sifr-kulcs a grúzokra azt a jelzőt alkalmazza, melyet Bíborbanszületett Konstantin használt a Perzsia határvidékén letelepedett magyarokkal kapcsolatosan, „A birodalom kormányzása” című művében. Természetesen ebből aligha lehet messzebb menő következtetéseket levonni, hiszen

mindezt éppen úgy tulajdoníthatjuk a véletlen játékának, mint a diplomáciai ügyintézők irodalmi jártasságának.

De hogy ezek a feltevések valóban foglalkoztatták ez évtizedek császári diplomatait — elsősorban a tehetséges munkatársakat maga köré gyűjtő Verancsics Antal titkárait — azt e kor jeles orientalistájának, a keleti kapcsolatok iránt különös érdeklődést mutató Zsámboky János humanista köre tagjának: Hans Löwenklau-nak (humanista nevén Johannes Leunclavius-nak) művéből tudjuk.²¹

Löwenklau röviden leírja Verancsics egykori titkárával, Haniwald von Eckerstorffal folytatott vitáját a törökség eredetéről. Maga a vita nem tartozik témánk körébe, de az már igen, hogy Löwenklau ennek kapcsán kifejti saját nézetét, melynek lényege az, hogy „miután a jugri-k elhagyták hazájukat, Jugriát, először a meotiszi mocsaraknál telepedtek meg, majd innen Kazária földjére költöztek, elérkeztek a Fekete-tengerhez, ott is laktak egy ideig s végül *részben* a Dunához vonultak, nevezetesen Pannóniába, mely most Magyarország, *részben* pedig Iberiába és Armeniába s ezt követően perzsa területekre vonultak át”.²²

Bármily megalapozatlan is mai ismereteink tükrében Löwenklau hipotézise, mégis jól érzékelteti a kor elképzelését a magyarság eredetéről, mely voltaképpen a Thuróczy János-féle hunnószkíta elmélet továbbéléséről tanúskodik.

Johannes Schöner érdeklődése a magyarság őshazájával, vagy az Ázsiában maradt magyarok lakóhelyével kapcsolatosan nem szorítkozott glóbuszának 1515. évi kéziratosszerű tervezetére. Ugyanis az 1523-ban elkészült glóbusz²³ feltűnő módon, viszonylag pontosan ábrázolja „Magna Hungaria”-t; a Káspi-tengertől északkeletre, Alánián és a kangli nép területén túl, az Úral folyó (könyökétől északra terül el; tőle délnyugatra a blah-ok népe, délkeletre a hunnok laknak, míg északnyugaton az „Obscura regio”-val, vagyis a „Sötét, áttekinthetetlen terület”-tel szomszédos. De — Schöner nyomán — megjelenik „Magna Hungaria” a francia Orontius Finé²⁴ 1536-ban készült szív alakú térképen is, mely Paolo Cimelino veronai művész rézmetszete közvetítésével maradt az utókorra.²⁵ Ez az ábrázolásmód igen tetszetős, de eleve kizárja a mértékek, arányok helyes érzékeltetését és erősen torzít; előnye viszont, hogy a hegyrajzi sajátosságokra figyelmet fordít. „Magna Hungaria” ábrázolásán könnyen felismerhető Johannes Schöner hatása; elhelyezését, szomszédait tekintve csaknem azonos azzal.

Igy tükröződnek a 16. századi térképírók alkotásaiban koruk elképzelései a magyarság hajdani lakóhelyéről, illetve az Ázsiában maradt magyarság területéről. Aligha vitatható, hogy ezek a kartográfusok ismerték Plano Carpini, Rubruk és a többi utazó beszámolóit, de azt sem zárhatjuk ki, hogy egyéb, a késői utókorra már nem maradt források is rendelkezésükre álltak.

JEGYZETEK:

1. *Unterkirchner F.*: Inventar der illuminierten Handschriften. Incunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek. I. Theil. Die abendländischen Handschriften. Wien, 1957. — Vö. *Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*, Vol. III, Vindobonae, 1869.

2. *Menhardt, H.*: Verzeichnis der altdeutschen literarischen Handschriften der österreichischen Nationalbibliothek, Bd. 2, Berlin, 1961., 915. old. — Harrisse szerint (The Discovery of North America, Amsterdam, 1961, Az 1892. évi kiadás reprintje. 312—482. old.) Schöner a szóban forgó térképet G. Reisch „Margarita philosophica” c., Strassburgban, 1515-ben megjelent munkájából vette át s csupán a bennünket érdeklő szövegrészben hajtott végre jelentős változtatásokat. — Vö. *Wieser F.*: Magalhaes-Strasse und Austral-Continent auf den Globen des Johannes Schöner. Innsbruck, 1881. 15. old.

3. Vö. *Tardy L.*: Kaukázusi magyar vonatkozások egy régi kéziratok térképen. Magyar Nemzet, 1972. márc. 18.

4. *Thury J.*: Török nyelvemlékek a XIV. század végéig. Századok, 1904.; *Györffy Gy.*: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp., 1948., 86. old.; *Bendefy L.*: Kunmagyaria, Bp., 1941., passim; uő: A kaukázusi magyarság őshazája. Bp., 1942., IV., VI. és VII. fejj.; *Czeglédy K.*: A szavárd-kérdés Thury József előtt és után. Magyar Nyelv, 1959. 373—385. old.

5. *Györffy Gy.* i. m. 216. old.; vö. *Sasztina N. P.*: Putesesztviya v vosztocsnue sztranu Plano Karpini i Rubruka. Moszkva, 1957., 87—194. old.; *Altaner B.*: Die Dominikanermmissionen des 13. Jahrhunderts. Habelschwerd, 1924., 139. old.

6. *Györffy Gy.* i. h.

7. *Györffy Gy.* i. m. 81—87. old. (Felöleli az idevágó problémakört és irodalmat.)

8. *Tardy L.*: Magna Hungaria a XVI. századi térképeken. Magyar Nemzet, 1972. máj. 27. — Vö. *Perényi J.*: A Magna Hungaria kérdéséhez. Magyar Nyelv. 1959., 385—391., 488—499. old.

9. *Harrissee, H.* i. m., 312. old.; *Hennig R.*: Terrae incognitae. Leiden, 1956., 400. old. — Schöner és Maximilianus Transylvanus kapcsolatára ld. *Wieser F.* i. m., 73. old.; *Harrissee* i. m., 522—523., 545. old.; *Acs T.*: Maximilianus Transylvanus, a Magellanes-expedíció krónikása. Filológiai Közlöny. 1961., 126—131. old. — Schöner és az erdélyi Honterus János esetleges kapcsolatáról *A. v. Humboldt* emlékezik meg. (Wieser F. i. m. 21. old.)

10. „Johann Schöner ist im Jahre 1477 zu Carlstadt in Franken geboren... Aus seiner Schrift... ersieht man, dass er in seine Jugend zu Nürnberg unterrichtet wurde... In Erfurt wollte er Theologie studieren, betrieb aber hauptsächlich die mathematische Studien... Von dort zog ihn seine Neigung für astronomischen Untersuchungen wieder nach Nürnberg; hier verweilte er einige Jahre in dem Umgange mit Bernhard Walther, dem Freunde Regiomontan's, der auf eigene Kosten eine Druckerei hatte anlegen lassen, um Regiomontan's Werke zu verbreiten." Majd 1526-tól a nürnbergi gimnázium matematikatanára. „Hier gab Schöner zunächst aus dem Nachlasse Bernhard Walther's einige noch ungedruckte Schrifte Regiomontan's heraus." *Ghillany F. W.*: Der Erdglobus des Martin Behaim vom Jahre 1492 und der des Johann Schöner vom Jahre 1520. Nürnberg, 1842., 13—14. old. — *Vö. Will G. A.*: Nürnbergisches Gelehrten Lexicon. Theil III. Nürnberg, 1757., 273—282. old.

11. *Will i. m.*, 273—282. old. — *Vö. Kardos T.*: A magyarországi humanizmus kora. Bp., 1955., 189—190. old.

12. *Kardos T. i. m.*, 174—176. old.; *uő*: Stílustanulmányok Mátyás király kancelláriájáról. Közlemények a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából. Pécs, 1933., 8. old.; *Wieser F. i. m.*, 1. old.

13. *Thurocz, Johannes de*: Chronica Hungarorum. (In: *Schwandtner M.*: Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini. Pars I. Tyrnaviae, 1765., 81—82. old. — A grúzokat (ioriani, iuriani) mind Kézai krónikája, mind pedig a Hess András által 1473-ban Budán kinyomtatott Magyarok krónikája a szkítiai szomszédok közé sorolja. Hogy a iorianok, ill. iurianok a grúzokkal azonosak, arra *Gombocz Z.* nyomán *Györffy Gy.* is rámutat (i. m., 88. old.), de ez kétségtelenné válik az *A. Kern* által 1938-ban publikált, 1404 körül készített „Notitia orbis”-ből: „Iorania est magnum regnum, sed non est unitum; magnas divisiones habet inter se. Incipit a magnis montibus Coquas vel Album, ut dictum est, ab occidente. Circa meridiem habet Armeniam maiorem vel Persiam, ab oriente mare de Bachu vel Caspium, ab aquilone Thartariam”. Még a „Notitia orbis” keletkezése körüli évtizedekben, a XV. század elején készült, több kiadásból ismert ún. Borgia-világterkép is (mely a kartográfia-történészek, így *J. G. Leithäuser* szerint inkább dekoratív célokat szolgált, holott viszonylag bőséges szövegrészeiben történeti adatokat is hagyományozott az utókorra) a perzsák felett 1208—1210-ben győzedelmeskedő Tamara grúz királynőt és nemzetét szkítának nevezi: „Hic Tamaris scitarum regina omnium persarum regem cum centum milia militibus interfecit”.

14. „... Von den Schriften des berühmten Joh. Regiomontanus, die man ihm mit andern von den Walterischen Erben erkauften Überbleibseln einhändigte, hat er nach und nach vieles, auch theils vermehrt und verbessert herausgegeben.” (*Will i. m.*, Th. III., Nürnberg, 1757., 560. old.). — Egyébként ugyanekkor élt Nürnbergben Albrecht Dürer és családja, mely szintén Magyarországról költözött e városba: „... er ist in Nürnberg den 20 May 1471 geboren worden. Sein Vatter war ein künstlicher Goldschmied gleiches Namens, der aus Ungarn nach Nürnberg kam”. (*Will i. m.*, 297. old.). Albrecht Dürer egyébként Nürnbergben matematikai és geometriai tanulmányokat is folytatott.

15. *Vö. Hakluyt R.*: Divers Voyages touching the Discovery of America stb. London, 1582.

16. *Skelton R. A.*: Explorer's maps. Chapters in the Geographic Record of Geographical Discovery. New York, 1960. (reprint), 100. old.

17. Magyarországi tevékenységére ld. *Szathmáry L.*: Magyar alkémisták. Bp., 1928., 205., 276., 324., 363. old.; *Róna É.*: Magyar vonatkozások a XVI—XVII. századi angol irodalomban. Bp., 1936., 7. old.; *Schultheisz E.—Tardy L.*: The Contacts of the two Dees and Sir Philip Sydney with Hungarian Physicians. Orvostörténeti Közlemények, Suppl. No. 6. (1972.), 97—111. old.

18. „... Thorne's letter was addressed to the King in 1527 and his book and card... came into the hands of Dr. John Dee fifty years later.” (Skelton i. m., 99—100. old.)

19. *Figurovski N. A.*: The Alchemist and Physician Arthur Dee. Ambix, Vol. XIII., 1965., No. 1. — Vö. *Schultheisz E.—Tardy L.*: A két Dee és Magyarország. Orvosi Hetilap, 1967., 1564—1567. old.

20. Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Turcica I., fasc. 36., Konv. 1577 Okt.—Dez., fol. 27 recto.

21. *Lewenklaui H.*: Neuer Musulmanischer Histori Türkischer Nation. Frankfurt a/M., 1595.

22. „... Auss disem Land seind meins erachtens glaubwürdig die Vnni sonst auch Jurchi genannt, wie droben gemeldt vorzeit herfürkommen. Vnd demnach sie diss ihr Vatterland verlassen, haben sie erstlich bey den Meotischen Paludibus nidergelassen; seind darnach dem Land Chazaria zugezogen vnnnd zum Schwartzten Meer kommen, daselbst ein zeitlang sich auffgehalten, wie solches auch zu sehen auss dem so kurz hievör in disem Buch angezogen, biss sie theils der Tunaw zu gegen Pannonien, jetz Vngarn, theils in Iberiam vnd Armeniam vnd folgendes von dannen in die Persischen Länder fortgeruckt” stb. (*Lewenklaui i. m.*, 47—48. old.)

23. Terrestrial Globe of Johannes Schöner, 1523—1524. (In: Monumenta Cartographica. Ed. F. C. Wieder. Vol. I. Hague, 1925.) — Vö. *Nordenskiöld A. E.*: Facsimile-Atlas to the early History of Cartography. New York, 1961. (reprint), 89. old.

24. „... So far as our elements of discussion permit us to enquire into the matter, there are two globes which may be supposed to have furnished Finæus with the geographical configurations and names inscribed in his mappamundi. They are Schöner's of 1523 and the sphere which Franciscus Monachus constructed for Archbishop Carondelet in 1525.” (*Harris i. m.*, 583—585., 615—619. old.); „Der Zusammenhang mit den Schöner'schen Globen ist unverkennbar... Die Benützung einer Arbeit Schöner's durch den französischen Kosmographen hat durchaus nichts auffallendes” stb. (*Wieder F.*: Magellan-Strasse, 67., 78. old.) — Egyébként „Magna Hungaria” vagy „Maior Hungaria” meglehetősen gyakran fordul elő a régi térképeken. Ezek között — tudomásom szerint — a legrégebbi a Gombocz Z. nyomán Györffy Gy. által idézett 1260. évi „Mappa terrae habitabilis”; nézetem szerint a térképíró Magna Hungariát nem Scythia és Minor Hungaria közé, hanem Sicilia (Zichia, Cserkeszföld) és Minor Hungaria közé helyezi. A Richard de Haldingham e de Lafford által 1260—1283. között készített ún. herefordi világtérképen Sarmatia felett Visu, a sötét, áttekinthetetlen terület (vö. *Hennig R.*: Von rätselhaften Ländern, München, 1925., 232—241. old.) szomszédságába helyezi a „hungari”-t, míg Pannóniát a Duna mellett találjuk (*Santarem M. F.*: Essai sur l'histoire de la Cosmographie pendant le Moyen-Age. Tome II., Paris, 1850., 288., 323. old.). A későbbiek közül csak a jelentősebbekre

szorítkozva megemlítjük Martin Waldseemüller-Hylacomylus (1470—1518) 1507. évi térképét, melyen a mordvinoktól keletre, Bolgaria Magna-tól északkeletre találjuk Magna Hungariát. Regnier Gemma-Frisius (1508—1555) 1539. évi glóbuszán Permiától északkeletre tűnik fel Magna Hungaria, mely Pierre Descaliers (1487—1553) 1553. évi térképén is szemünkbe ötlik. Mercator-Kremer Gerard (1512—1594) 1541. évi glóbuszán (Wien, Nationalbibliothek, Kartensammlung) a következő magyar vonatkozást találjuk: „Juhra regio ex qua Hungari prodiisse” (A térképeken található Jugria-ábrázolásokra egyébként itt nem térünk ki). Gulielmus Nicolai Belga térképén, valamint Johann Oterschaden földgömbjén is megtaláljuk Magna Hungariát; az utóbbin a kangitok országától északra. Magna Hungaria térképábrázolásaira egyébként rövidesen részletesen visszatérünk.

25. *Nordenskiöld* i. m., 89. old.

Die Landkarten von Johannes Schöner und seinen Nachfolgern mit ungarischen Beziehungen aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts

Die handschriftliche Landkarte des deutschen Kartographen Johann Schöner (1477—1547) vom Jahre 1515 (Cod. 3505), die in der Handschriftensammlung der Wiener Nationalbibliothek aufbewahrt wird, enthält in bezug auf Georgien folgendes: „Georgia seu Hungaria antiqua“ — das heisst „Georgien oder das einstige Ungarn“.

Der Verfasser bespricht in seiner Studie ausführlich, wie die Theorie über den skythischen Ursprung des Ungartums, die lange Zeit hindurch, vor allem in den Jahrzehnten der Herrschaft des Königs Matthias Corvinus vorwiegend aus politischen Gründen die führende Ideologie war, in die Landkarte des berühmten Nürnberger Geographen und nach ihm dann auch in mehrere andere Landkarten gelangen konnte.

Der hervorragende Astronom, Mathematiker und Humanist des 15. Jahrhunderts, Johannes Regiomontanus lebte, nachdem er einige Jahre in der ungarischen Hauptstadt, im humanistischen Hofkreis des Königs Matthias verbracht hatte, in der letzten Periode seines Lebens in Nürnberg. In seiner ungarländischen humanistischen Umgebung lernte Regiomontanus die ungarischen Vertreter der oben erwähnten Theorie kennen, vor allem János Thuróczi, der in seiner Chronik die Traditionen des skythischen Ursprungs des Ungartums ausführlich behandelt hatte. Thuróczi reiht sowohl die Ungarn als auch die Georgier zu den Skythen und diese irrtümliche Vorstellung kam vermutlich durch die Vermittlung von Regiomontanus in die Arbeit Schöners, da der umfangreiche handschriftliche Nachlass von Regiomontanus bekanntlich von Johann Schöner bearbeitet wurde.

Schöner behandelt übrigens auch eine andere wichtige Frage der ungarischen Urgeschichte, das Problem „Magna Hungaria“, indem er sie auf seinem Globus vom Jahre 1523 nordöstlich des Kaspischen Meeres, vom Knie des Flusses Ural im nördlicher Richtung unterbringt. Diese Feststellung Schöners wurde dann von mehreren anderen Kartographen der Zeit, so auch vom französischen Oroncé Finé übernommen.